

EKKLESIA AMSTERDAM zondag 28 november 2021

Paulus in Rome

Bettine Siertsema

Woord ten geleide

Vandaag is het de eerste zondag van de Advent. Maar op een of andere manier voelt het nog helemaal niet zo. We zijn nog in november, het is pas volgende week Sinterklaas, en áls we al in gespannen verwachting zijn, dan toch eerder van het eindelijk gaan dalen van de besmettingscijfers dan van een feestelijke viering van Kerst. De huidige situatie doet denken aan dat gedichtje van Judith Herzberg: *Het is altijd erger dan je denkt, / ook als je denkt / het zal wel erger worden dan ik denk / dan is het toch nog erger / dan je denkt.* ('Liedje' uit de bundel *Zoals*).

Op de drempel van, kerkelijk gezien, een nieuw jaar, gaat het vandaag over twee momenten in de bijbel, Mozes op de Nebo en Paulus in Rome, momenten die een vergelijkbare situatie verbeelden: de afsluiting van een stuk geschiedenis, met iets nieuws in zicht, zonder dat het er ook echt is. Of is het er toch wel?

Toespraak

Ik was als kind dol op lezen, vooral ridderverhalen, maar een meisjesboek over kostschoolperikelen ging er ook best in en in mijn tienerjaren waren vooral detectives favoriet. Dat zal wel niet toevallig geweest zijn, zulke fijn afgeronde geschiedenissen, want als ik érgens een hekel aan had, dan waren dat boeken met een open einde. Totaal onbevredigend vond ik dat. Wordt het goede beloond en het kwade gestraft, gaat de heldin ten onder of triomfeert zij over haar tegenstanders? Dat dat in sommige boeken open werd gelaten, vond ik super irritant.

En dat is nou precies waar de Schriftlezing van vandaag op neerkomt: het einde van het boek Handelingen is een open einde. Het is het slot van het hele project dat begon met de aankondiging van Jezus' geboorte, de verkondiging van het koninkrijk van God, in de gestalte van het leven en de leer van Jezus. In het boek Handelingen gaat het na het triomfantelijke begin van Pinksteren over de verspreiding van die goede boodschap en wordt ook al snel duidelijk dat de apostelen overal ook wel op weerstand stuiten. Al gauw concentreert het verhaal zich op Paulus, die onwaarschijnlijke apostel.

Eerst had hij alles gedaan wat in zijn macht lag om het evangelie tegen te werken. Maar, zo vertelt Lukas (de schrijver van Handelingen), op de weg naar Damascus slaat het inzicht als een bliksemschicht bij hem in *dat het verhaal van Jezus een weg wijst die bevrijding voor de hele wereld betekent*. En vanaf dat moment zet hij zich ervoor in de mensen te winnen voor dat verhaal, voor die goede boodschap. Heel veel bijbels hebben achterin kaartjes met de drie zendingsreizen van Paulus. Antiochië, Cyprus, Athene, Korinte, Thessalonica, Efese en nog veel meer steden met tongbrekende namen in Klein-Azië (het huidige Turkije). En aan het eind van de derde reis neemt Paulus zich met zoveel woorden voor om dan eerst naar Jeruzalem te gaan, en vervolgens: 'Als ik daar ben geweest, moet ik ook een bezoek aan Rome brengen.'

Rome, het centrum van de macht, het centrum van de toenmalige wereld, het New York van die tijd. Zoals Frank Sinatra zong: *If I can make it there, I can make it anywhere*. Vanaf het eerste hoofdstuk van Handelingen gaat het over het winnen van de hele wereld voor het evangelie, en Rome moet de bekroning worden op dat zendingswerk. Het komt er dus

inderdaad van, maar een beetje anders dan hij had gehoopt wellicht: hij arriveert er als gevangene.

In Jeruzalem liep het mis wegens een conflict met het Sanhedrin, de Joodse rechtbank. In de jonge christengemeente was er verschil van inzicht over het wel of niet geldig zijn van de Mozaïsche wetten voor niet-Joodse bekeerlingen en Paulus (net als de schrijver van het verhaal Lukas) was van mening dat de christenen uit de volken, de niet-Joden dus, zich niet per se hoefden te houden aan de reinheids- en voedselvoorschriften, en zich zeker ook niet hoefden te laten besnijden, voor zover het mannen betrof. Dat viel natuurlijk niet goed bij de Joodse christenen en het conflict liep zo hoog op dat die groep hem in Jeruzalem vals beschuldigde en het bijna tot een lynchpartij kwam. (Het lijkt erop dat Paulus heel vaak weerstand opriep, en ik sluit niet uit dat hij nogal een drammer was, charismatisch misschien, maar van wie tact en bescheidenheid niet de meest kenmerkende eigenschappen waren.) De Romeinse overheid greep in, en Paulus verdedigde zijn zaak, met succes lijkt het, bij de Romeinse gezagsdragers Felix en Festus. Hij beriep zich uiteindelijk als Romeins staatsburger op de keizer. Dus zo werd hij uiteindelijk op de boot naar Rome gezet.

Maar voor hij daar aankomt wordt de spanning door Lukas, de ras-verteller, nog even flink opgevoerd. De zeereis naar Rome is er een met hindernissen, en Paulus is de held van die episode. Sindbad de Zeeman is er niets bij. Stormen, tegenwind, schipbreuk bij Malta, redding, een dodelijke slangenbeet die niet dodelijk blijkt te zijn, wonderbaarlijke genezingen. Maar uiteindelijk zetten ze voet op het vasteland van Italië. Even lijkt het sprookje nog niet afgelopen: over het vasteland op weg naar Rome worden ze hartelijk begroet door een soort welkomstcomité van aanhangers van de nieuwe leer. En eenmaal in Rome krijgt Paulus een wel heel lichte vorm van detentie, een eigen woning, met maar één bewaker. En hij mag dan geboeid zijn, hij kan kennelijk ontvangen wie hij wil.

En daarmee is het sprookje uit. Heel die opgebouwde spanning leidt eigenlijk tot niets: het verhaal gaat als een nachtkaaars uit. Er komt geen geweldige apotheose van Paulus die voor de keizer staat en het hele keizerlijke hof overtuigt met zijn boodschap. Het eindigt evenmin met zijn martelaarschap: dat het hart van de keizer verhard wordt als eertijds dat van farao, en dat Paulus zonder een krimp te geven sterft als een geloofsgetuige, en zo Jezus tot in de dood navolgt. Niets van dat al. Van heel dat geweldige conflict met de macht, van de kleine dappere eenling Paulus die het opneemt tegen de religieuze en wereldlijke leiders die op zijn pad komen, horen we niets. Paulus maakt van zijn gevangenis een leerhuis, met maar heel gemengd resultaat: 'Sommigen lieten zich overtuigen door wat gesproken werd, maar anderen kwamen niet tot vertrouwen.' Twee jaar kan hij zo zijn gang gaan met zijn prediking, maar het loopt uit op, ja, op wat eigenlijk? Geen desastreus falen, geen eclatant succes. Wat een raar einde van het boek Handelingen!

We hebben geen flauw idee hoe het met Paulus afliep: werd hij vrijgelaten en ging hij verder met zijn zendingsreizen, alleen nu zonder gezelschap van Lukas of anderen om het allemaal op te schrijven, lieten de Romeinen hem stilletjes verdwijnen omdat zo'n agitator niet goed was voor de rust in het rijk (ongeveer zoals gevreesd wordt voor de moedige Chinese tennisster Peng), werd hij tijdens de christenvervolgingen onder keizer Nero alsnog onthoofd? Wij weten het niet.

Wat opvalt aan dat rare einde, is dat zo negatief klinkende citaat uit Jesaja. Dit laatste hoofdstuk van Handelingen is echter zeker niet een triomfantelijke schets van hoe het christendom begon, hoe het Jodendom vanaf nu heeft afgedaan. Het Jesaja-citaat begint met

de woorden: 'Ga naar dit volk.' Paulus wilde het Jodendom niet verlaten, wilde geen nieuwe godsdienst stichten. Hij was Jood en voelde zich voluit Jood. Maar hij vond dat ook de volken, de niet-Joden nu deel kunnen hebben aan 'de hoop die Israël koestert' (zoals hij het even eerder verwoordt). Dat citaat uit Jesaja zet de houding van de Joodse gemeenschap in Rome wel in een naar licht. Het is goed mogelijk dat Paulus, en Lukas met hem, in hen teleurgesteld was. Met het citaat uit Jesaja wil Lukas zeggen dat het maar heel gedeeltelijke succes van Paulus' prediking in Rome niet aan hem, aan de prediker ligt, maar dat het een patroon is dat al in de Joodse Schrift werd voorgezegd. Lukas voert Jesaja dus op ter verdediging van Paulus. Feit blijft dat dit een wat raar open einde is van dat hele reisverhaal. Het lijkt daarin wel wat op het einde van Deuteronomium. Zoals u misschien weet, wordt in de synagoge op dezelfde dag dat dat einde van de vijf boeken van Mozes gelezen wordt, meteen weer bij het begin begonnen wordt, bij Genesis. Het zien van het beloofde land - alleen maar zien, niet er binnengaan - en het begin van de schepping op één dag gelezen, zo iets als Voleindingszondag en de eerste Advent ineen.

Een open einde van een verhaal is altijd een bewuste keus van de verteller: de lezer kan naar eigen believen invullen hoe het afloopt. Een happy end waarin alles op zijn pootjes terecht komt, of een tragisch einde waarin de held moreel of fysiek ten onder gaat. Voor ons als lezers in de eenentwintigste eeuw is het van allebei een beetje: we zien dat Paulus er niet in slaagt de Joden in Rome voor Jezus te winnen, tenminste niet allemaal, en al helemaal niet de keizer en andere heersende machten. In die zin is Paulus' missie dus mislukt. Anderzijds weten we ook dat geen keizer en geen interne tegenstand de groei van het christendom hebben kunnen stoppen. (Al moet ik zeggen dat de vele ontsparingen in de volgende eeuwen christelijke geschiedenis wel even zoveel redenen zijn om dit als een happy end te betitelen. Maar dit tussen haakjes.)

Er wordt bij een open einde een beroep gedaan op de zelfwerkzaamheid van de lezer: het is aan hem of haar om te beslissen hoe het verhaal echt zal aflopen. Het open einde hier, van Handelingen, én van Deuteronomium, heeft denk ik nog een andere functie. Het is toekomstgericht. De toekomst buiten het verhaal ligt nog open. Ook in dat opzicht wordt er een appèl gedaan op de zelfwerkzaamheid van de lezer. Het verhaal van de verspreiding van de goede boodschap is niet afgerond. Dat streven álle mensen te winnen voor het project van Jezus, de hele wereld, 'tot aan de uiteinden der aarde', dat streven is nu verder aan ons. Paulus wilde daarbij helemaal geen onderscheid maken tussen Joden en 'heidenen'. Voor hem konden de 'heidenen', de niet-Joden, zich probleemloos aansluiten bij wat de Joodse Jezus leerde en wilde en voorleefde, als die beweging maar voortging. Net als Paulus moeten we misschien maar beter niet de illusie hebben dat het ons zal lukken die hele wereld te bekeren tot dat verlangen van 'goed wijd land waar gerechtigheid woont'.

Maar het einde van Handelingen, en van Deuteronomium, nodigt ons toch ook uit ons door de hoop te laten gezeggen, te gaan met grote hinkstapsprongen, omdat wij nu eenmaal iets in ons hoofd hebben dat stroomt en licht geeft, waardoor wij willen, en waardoor wij kunnen, worden zijn uitstralende kracht in deze wereld.

Zo moge het zijn.